

Działalność edukacyjna Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Bartosz Skaldawski

zastępca dyrektora
Narodowego Instytutu Dziedzictwa

POD KONIEC 2006 ROKU Z INICJATYWY ówczesnego Generalnego Konserwatora Zabytków, podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Tomasza Mertty nastąpiło połączenie Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego oraz Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków. Nowo powołana instytucja otrzymała starą nazwę – Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Jednak nazwa ta nie odzwierciedlała wszystkich priorytetów nowej instytucji. Analizując statut nadany Zarządzeniem nr 39 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 grudnia 2006 roku i znając zakres działań nowej instytucji, należy podkreślić, że Ośrodek nie zajmował się jedynie badaniem i dokumentowaniem zabytków.

W uzasadnieniu nadania nowego statutu możemy przeczytać, że dokonane zmiany miały na celu stworzenie „warunków sprzyjających rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego poprzez kształtowanie tożsamości kulturowej obywateli i wspieranie różnorodnych inicjatyw związanych z ochroną dziedzictwa przeszłości”. W związku z tak sformułowanym celem powołania nowej instytucji, w obowiązującym od 1 stycznia 2007 roku statucie pojawiły się dwa zadania – realizacja programów szkoleniowych i informacyjnych na rzecz służb konserwatorskich i środowisk związanych

z opieką nad zabytkami, a także, co ważniejsze – popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz prowadzenie edukacji związanej z ochroną zabytków. Zapisy statutowe odzwierciedlały zupełnie nowy priorytet działalności Ośrodka – szeroko pojmowaną edukację. Inną zmianą wskazującą na nowo przyjęty priorytet było powierzenie jednemu z zastępców dyrektora KOBiDZ nadzoru nad działalnością edukacyjną i promocją wartości dziedzictwa kulturowego.

Nowy priorytet w działaniach KOBiDZ nie był wybrany przypadkowo, wynikał z pogłębionej analizy rzeczywistości po przełomie dokonanym w 1989 roku. Nowe uwarunkowania wynikające z radykalnej zmiany funkcjonowania państwa i społeczeństwa wpłynęły na zmianę w sferze zabytków i szerzej – dziedzictwa kulturowego. Gospodarka wolnorynkowa i Polacy aspirujący do społeczeństwa obywatelskiego wymusili zmiany w sposobie zarządzania państwem i jego zasobami, w tym zabytkami. Dawniej stosowana w sferze ochrony zabytków polityka zakazowo-nakazowa przestała być skuteczna. Poza dotychczas stawianym pytaniem „jak chronić zabytki?” pojawiło się zupełnie nowe – „po co je chronić?”. Ta nowa sytuacja okazała się dużym wyzwaniem dla środowiska związanego zawodowo z ochroną zabytków. Wielu konserwatorów i urzędników państwowego aparatu ochrony zabytków, sami będący przekonani o konieczności zachowania zabytków, nie widziało sensu i potrzeby

podejmowania działań promocyjnych i edukacyjnych, których celem byłoby budowanie świadomości społecznej w zakresie konieczności ochrony obiektów zabytkowych. Działalność taka była postrzegana w środowisku jako mało istotna i kojarzona co najwyżej z funkcją społecznych opiekunów zabytków, dla których „popularyzacja znaczenia historycznego, naukowego lub artystycznego zabytku dla celów dydaktyczno-oświatowych” była jednym z zadań wyznaczonych Zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z dnia 26 stycznia 1963 roku w sprawie społecznej opieki nad zabytkami. Osoby zawodowo związane z ochroną zabytków, poświęcające się działaniom zmierzającym do budowania świadomości społecznej, były uznawane za mało ambitne i pozbawione aspiracji, zdolności oraz kompetencji umożliwiających realizowanie bardziej nobilitujących zadań z zakresu badania, dokumentowania lub ewentualnie administracyjnej ochrony zabytków.

Duże zaniedbania na polu komunikacji społecznej budującej akceptację konieczności ochrony zabytków i zachowania ich dla kolejnych pokoleń spowodowały, że wielu obywateli i decydentów nie widziało sensu w inwestowaniu publicznych środków w ochronę zabytków, a temat stanu zachowania zabytków był im zupełnie obojętny.

Jednocześnie zmiany ustrojowe i kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego spowodowały konieczność przebudowy prawno-administracyjnego systemu ochrony zabytków. Państwowy aparat odpowiedzialny za ochronę zabytków został zdecentralizowany i włączony w strukturę zespolonej administracji rządowej. Przyjęto także nowe prawo regulujące kwestie związane z ochroną zabytków. Bardzo ważnym aspektem nowej Ustawy z dnia 26 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami było wprowadzenie do porządku prawnego pojęcia opieki nad zabytkami. Nowe prawo, zgodnie z założeniami funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, w zasadniczy sposób zwiększyło rolę właścicieli zabytków w procesie ochrony wartości zabytkowych oraz zwiększyło odpowiedzialność opiekunów obiektów zabytkowych za stan ich zachowania.

Szybko okazało się, że największym problemem nowego systemu prawnego jest skuteczna egzekucja przepisów chroniących zabytki i regulujących opiekę nad zabytkami. Wydaje się, że główną przyczyną

problemów z zagwarantowaniem skutecznej ochrony dziedzictwa jest niska świadomość społeczna roli zabytków i dziedzictwa kulturowego w kształtowaniu tożsamości, a co za tym idzie – społeczna obojętność, a w niektórych kwestiach nawet przyzwolenie na świadome lub nieświadome niszczenie zabytków bądź zaniedbywanie obowiązków opieki nad zabytkami, skutkujące pogarszaniem stanu ich zachowania. Banalne, ale bardzo trafne okazuje się stwierdzenie, że w państwie budowanym w oparciu o społeczeństwo obywatelskie żadne mechanizmy prawno-administracyjnego systemu nakazowo-zakazowego nie będą skuteczne, jeśli nie będzie im towarzyszyć presja wynikająca ze społecznej woli zachowania zabytków jako istotnej części dziedzictwa kulturowego budującego tożsamość, poczucie wspólnoty i podstawę do stałego rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Warto podkreślić w tym miejscu, że prawda ta jest znana i brana pod uwagę przy organizowaniu systemów ochrony zabytków w większości krajów Europy Zachodniej¹. Świadomy udział obywateli w procesie korzystania z wartości dziedzictwa i w jego ochronie jest ważny także dlatego, że jest kluczowym elementem zrównoważonego rozwoju, który już dawno został uznany za najbardziej korzystny dla społeczeństwa model rozwoju.

Strategia edukacyjna na lata 2007-2011

Zastępca dyrektora Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków Paulina Florjanowicz podjęła na początku 2007 roku decyzję o opracowaniu strategii edukacyjnej Ośrodka. Strategia ta miała wyznaczyć cele, kierunki oraz sposoby działań, a także grupy docelowe, do których będą kierowane właściwe, dostosowane do uwarunkowań każdej z nich działania. Przygotowany projekt został przyjęty przez dyrektora KOBiDZ, a jego kluczowe elementy zostały włączone do ogólnej strategii Ośrodka. Przygotowanie strategii edukacyjnej poprzedziła analiza sytuacji – potrzeb, grup docelowych i przyczyn zaistniałej sytuacji.

Analiza stanu zabytków w Polsce, sytuacji społeczno-ekonomicznej oraz organizacji systemu prawno-administracyjnego ochrony dziedzictwa kulturowego wskazała na kilka poważnych problemów rzutujących na stan polskich zabytków.

Pierwszym z nich, można by rzec – historycznym, bo sięgającym czasów PRL, są lata zaniedbań w zakresie ochrony zabytków. Przede wszystkim reforma rolna i nacjonalizacja pozbawiła większość zabytków ich dawnych, prywatnych właścicieli, likwidując tym samym indywidualną opiekę nad zabytkami. Oznaczało to przejście całkowitej odpowiedzialności za stan i opiekę nad zabytkami przez państwo i utrwaliło w świadomości nowych użytkowników przekonanie, że nie muszą oni wykazywać specjalnej troski o stan powierzonych im obiektów, gdyż obowiązki te winna realizować za nich powołana w tym celu państwowa służba konserwatorska. Zmiana własności wiązała się również w znacznym stopniu ze zmianą sposobu użytkowania obiektów. Często w jednym zabytku lokowano kilka różnych instytucji, z których żadna nie czuła się odpowiedzialna za powierzone jej mienie. Szczególnie drastycznie nieprzystosowanie zabytków do nowych funkcji odbiło się na budownictwie dworskim i rezydencjonalnym, które dodatkowo, ze względów ideologicznych, nie było przychylnie traktowane przez socjalistyczne państwo. W równie niekorzystnej sytuacji znalazło się skomunalizowane budownictwo mieszkaniowe, które objęte przymusową gospodarką kwaterunkową zostało pozbawione prawdziwego gospodarza i ulegało powolnej, ale stałej degradacji. Rozpoczęty przez władze po wojnie proces budowania zunifikowanego i jednorodnego społeczeństwa wpłynął także na politykę stosowaną w ochronie zabytków. W 1961 roku rozpoczęto weryfikację zabytków. Jej celem było oszacowanie stanu posiadania i określenie priorytetów finansowych dla prac konserwatorskich (*Instrukcja weryfikacji zabytków architektury, budownictwa i ich zespołów*, [w:] *Spis zabytków architektury*, Warszawa 1964, s. XXX). Rezultatem weryfikacji było ustanowienie pięciu grup, z których zabytki grupy 0 i I miały pierwszeństwo w finansowaniu ich konserwacji i odbudowy ze środków będących w rozporządzeniu instytucji centralnych. Zabytki niższych grup miały być finansowane odpowiednio ze środków terenowych, społecznych i własnych użytkowników, zaś dla zabytków grupy IV nie przewidywano żadnych środków, będących w dyspozycji służby konserwatorskiej. Zmarginalizowano w ten sposób zabytki o znaczeniu regionalnym, które jako jeden z filarów kształtującej się tożsamości lokalnej stały się kłopotliwe w trakcie procesu unifikacji społecznej, polegającego między

innymi na wyrugowaniu ze świadomości społeczności lokalnych wątków związanych z odrębnością regionalną. Oddzielną, lecz niosącą podobne skutki, kwestią, była sytuacja zabytków na ziemiach odzyskanych, które powszechnie utożsamiano z kulturą niemiecką i jako takie były niejednokrotnie świadomie niszczone (z rozbieranych zabytków w miastach dolnośląskich pozyskiwano materiały do odbudowy Warszawy), a w każdym razie miały mniejsze szanse na przetrwanie.

Zaniedbania w ochronie zabytków wynikały nie tylko z przyczyn ideologicznych, ale także gospodarczych. Słabości gospodarki planowanej powodowały, że środki, jakie mogły być przeznaczane na remonty i prace konserwatorskie oraz na działania zapobiegawcze degradacji substancji zabytkowej stanowiły kroplę w morzu potrzeb. Jednocześnie trzeba w tym miejscu podkreślić, że problem za niskich nakładów na ochronę zabytków nie został rozwiązany w praktyce do dzisiaj². Trzeba też nadmienić, że w związku z rozwojem myśli konserwatorskiej zmieniły się zalecenia i zasady postępowania z zabytkami oraz konserwatorskie cele podejmowanych przy zabytkach działań. Wiele działań, które zostały wykonane w dobrej wierze przy zabytkach w latach 60. i 70. oraz wcześniejszych, w dzisiejszej ocenie raczej spowodowały degradację wartości zabytkowych niż ich ochronę.

Kolejnym problemem sięgającym swymi korzeniami ideologii PRL to kwestia społecznej świadomości dotyczącej zabytków. Naturalnym sposobem społecznej percepcji zabytków jest postrzeganie ich w szerszym kontekście, w relacji z otoczeniem i jako świadectwa konkretnej historii, historii tworzącej tożsamość i poczucie wspólnoty. Społeczność lokalna traktująca zabytki jako integralną część swojego dziedzictwa nie ma wątpliwości, że należy je chronić i zachować dla kolejnych pokoleń. Władzy komunistycznej zależało na zafałszowaniu niektórych kart historii, tak więc spontaniczny i nie kontrolowany przekaz historyczny mający miejsce przy okazji postrzegania zabytków w ich szerokim kontekście był dla niej wysoce niepożądany. W związku z tym dokonano wyekstrahowania zabytków z ich kontekstu. Oficjalnie mówiono o zabytkach, ale przestano mówić o dziedzictwie kulturowym. Efektem ubocznym takiego zabiegu było zerwanie więzi emocjonalnej łączącej społeczeństwo z zabytkami. Od tej chwili wiele zabytków zostało zapomnianych lub uznanych

za bezwartościowe, stare rudery. Zabytki stały się dla społeczeństwa czymś obcym, a konieczność ich zachowania i ochrony przestała być tak oczywista.

Pewne trudności we współczesnym funkcjonowaniu ochrony zabytków wynikają z jej administracyjnej organizacji. Decentralizacja służb konserwatorskich utrudnia wprowadzenie spójnych i jednolitych dla całego kraju zasad ochrony zabytków stosowanych w ten sam sposób przez wszystkich wojewódzkich konserwatorów zabytków. Jednocześnie, ponieważ wojewódzkie urzędy ochrony zabytków są elementem administracji zespolonej, budżet na ich funkcjonowanie zależy od decyzji każdego z wojewodów. Taki system finansowania WUOZ powoduje, że budżet, a co za tym idzie, możliwości działania urzędów w poszczególnych województwach są bardzo zróżnicowane. Organizacja administracyjnej służby ochrony zabytków w Polsce uniemożliwia prowadzenie spójnej dla całego kraju polityki konserwatorskiej opartej na jednej doktrynie i przyjętych jednakowych zasadach oraz takiej samej ich interpretacji.

Następnym problemem, o którym trzeba wspomnieć, jest niewystarczający poziom wiedzy służb zajmujących się bezpośrednio lub pośrednio ochroną zabytków (Policja, Służby Celne, Straż Graniczna, Straże Miejskie, Straż Leśna). Warunkiem skutecznej i efektywnej ochrony dziedzictwa kulturowego jest dostarczenie niezbędnej wiedzy funkcjonariuszom służb, które w ten czy inny sposób odpowiedzialne są za fizyczną ochronę zabytków.

Kluczowym dla stanu zachowania zabytków, kłopotem jest niewystarczające lub niewłaściwe spełnianie obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami. Problem ten dotyczy wszystkich grup właścicieli – jednostek samorządu terytorialnego, kościołów i związków wyznaniowych, osób prywatnych itd. Przyczyną większości zaniedbań i błędnych decyzji w opiece nad zabytkami jest niski stan świadomości. Właściciele i zarządcy nie znają nawet podstawowych zasad konserwatorskich, które powinny być brane pod uwagę przy działaniach realizowanych w ramach opieki nad zabytkami. Często nie zdają sobie także sprawy z zasadniczej roli autentyczności substancji i formy jako najważniejszego nośnika wartości zabytkowych. Bywa też tak, że nie znają swoich praw i obowiązków wynikających z aktualnego stanu prawnego. Jednocześnie brak wiedzy o potencjale społecznym i ekonomicznym

zabytków powoduje, że są one niedoceniane, zaniebane, niedoinwestowane, a czasami nawet świadomie niszczone przez właścicieli i zarządców.

Wiele ze zdiagnozowanych problemów niekorzystnie wpływających na stan zabytków wynika z niskiej wiedzy lub braku świadomości znaczenia i wartości zabytków. Taka diagnoza potwierdziła zasadność priorytetowego podejścia do zadań edukacyjnych i popularyzatorskich z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Analiza „cyklu trwania” zabytku oraz wskazanych problemów pozwoliła wyróżnić trzy grupy docelowe, a także główne cele działań edukacyjnych i popularyzatorskich.

Główny cel działań edukacyjnych kierowanych do pierwszej grupy, którą stanowią specjaliści związani zawodowo z ochroną zabytków (pracownicy urzędów ochrony zabytków, konserwatorzy zabytków, archeolodzy, funkcjonariusze służb mundurowych, prokuratorzy, sędziowie i inni), to zwiększenie wiedzy i kompetencji specjalistów, tak aby ich praca na rzecz ochrony zabytków była bardziej efektywna. Działalność edukacyjna kierowana do tej grupy powinna skupiać się na szkoleniach specjalistycznych (zakres szkoleń w zależności od grupy szkoleniowej powinien obejmować tematykę norm prawnych związanych z ochroną zabytków, nowoczesnych zasad ochrony poszczególnych typów zabytków, zasad określania wartości zabytkowych obiektu, nowoczesnych metod badania, dokumentacji i konserwacji zabytków) oraz umożliwieniu wymiany informacji i doświadczeń w zakresie ochrony zabytków oraz interpretowania dziedzictwa w kraju i zagranicą.

Na kolejną grupę docelową składają się właściciele i zarządcy obiektów zabytkowych. W stosunku do tej grupy działania edukacyjne powinny zmierzać do osiągnięcia głównego celu, jakim jest lepsza opieka nad zabytkami. Działania edukacyjne powinny obejmować szkolenia i popularyzowanie wiedzy z zakresu norm prawa związanego z opieką nad zabytkami, potencjału społeczno-ekonomicznego dziedzictwa kulturowego, roli zabytków w rozwoju danego regionu i społeczności, pozyskiwania środków z funduszy krajowych i zagranicznych na działania przy zabytkach, ogólnej wiedzy o dziedzictwie, a także podstawowych zasad konserwacji zapobiegawczej. Ważnym działaniem komunikacyjnym w odniesieniu do tej grupy powinna być szeroko rozumiana promocja dziedzictwa kulturowego.

Trzecią grupę stanowi całe społeczeństwo. Działania kierowane do tej grupy powinny się skupiać na popularyzowaniu idei i zasad ochrony zabytków. Celem głównym tych działań powinno być nie tylko poszerzenie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, jego roli, zasadach prawnych i konserwatorskich ochrony zabytków, ale przede wszystkim zbudowanie emocjonalnej więzi między społeczeństwem a jego dziedzictwem, także na poziomie lokalnym oraz zwiększenie poziomu obywatelskiej odpowiedzialności za stan zabytków. Pozornie może się wydawać, że ta grupa docelowa jest najmniej istotna z punktu widzenia wpływu na stan zabytku. Społeczeństwo rzeczywiście nie ma bezpośredniego wpływu na stan zabytków, nie ciąży na nim prawna odpowiedzialność, nie ma do spełnienia żadnej konkretnej roli w opiece czy ochronie nad zabytkami. Jednak rola społeczeństwa i jego wpływ na stan zabytków, zwłaszcza w lokalnej perspektywie, jest nie do przecenienia. Społeczeństwo świadome roli zabytków jako części dziedzictwa kulturowego w kształtowaniu tożsamości i budowie poczucia wspólnoty będzie artykułować swoje poparcie dla idei zachowania zabytków i objęcie ich ochroną ze strony państwa. Poparcie społeczne będzie silnym czynnikiem determinującym właściwy z punktu widzenia zachowania zabytków kierunek polityki państwa wyznaczony przez polityków na poziomie centralnym (rządowym i parlamentarnym), a także będzie miało kluczowe znaczenie dla działań samorządów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na poziomie regionalnym i lokalnym. Silne poparcie dla idei ochrony zabytków deklarowane przez społeczeństwo będzie także mobilizować właścicieli do bardziej intensywnych wysiłków podejmowanych na rzecz właściwego użytkowania i zachowania ich zabytkowej własności w dobrym stanie.

Pod koniec 2010 roku, w czasie obowiązywania strategii edukacyjnej, minister kultury i dziedzictwa narodowego podjął decyzję o zmianie nazwy i zakresu działań KOBiDZ. Dnia 23 grudnia 2010 roku podpisał Zarządzenie nr 32 w sprawie zmiany nazwy i zakresu działania Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków. Od tego momentu instytucja zaczęła funkcjonować jako Narodowy Instytut Dziedzictwa. Ta zmiana w sposób symboliczny wyszła naprzeciw tezom zawartym w strategii edukacyjnej wskazującym na konieczność odbudowania więzi emocjonalnej

łączącej obywateli z „ich” zabytkami. Jednym ze zdiagnozowanych w strategii warunków powodzenia takiego procesu jest pokazywanie zabytków w ich szerokim kontekście historycznym, społecznym i gospodarczym oraz podkreślanie, że są one istotnym elementem dziedzictwa kulturowego obywateli. Nowa nazwa Instytutu to nie jedyna zmiana akcentująca kierunek wskazany przez strategię edukacyjną w profilu jego działalności. Jednym z celów działania Instytutu, zgodnie ze statutem nadanym NID, jest „kształtowanie świadomości społecznej w zakresie wartości i zachowania dziedzictwa kulturowego”. Zadaniem statutowym bezpośrednio zmierzającym do osiągnięcia tak sformułowanego celu jest „realizacja programów i kampanii społecznych w zakresie edukacji na rzecz dziedzictwa”. Dwa inne zadania statutowe również odnoszą się do strategii edukacyjnej KOBiDZ, potem NID, przyjętej na lata 2007-2011. „Realizacja programów szkoleniowych i informacyjnych na rzecz służb konserwatorskich i środowisk związanych z opieką nad zabytkami” to zadania odnoszące się do pierwszej grupy docelowej zdefiniowanej w strategii. Do właścicieli i zarządców zabytków, stanowiących, zgodnie z obowiązującą aktualnie strategią, drugą grupę docelową także odnosi się jedno działanie statutowe – „podejmowanie współpracy z właścicielami i zarządcami zabytków na rzecz właściwego zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju oraz promowanie zasad opieki nad zabytkami”. Zmiany statutu dały mocniejsze prawne podstawy do działań wyznaczonych przez strategię w zakresie edukacji o zabytkach i popularyzacji idei ich ochrony. Są też dowodem uznania słuszności tez zawartych w strategii przez organizatora Instytutu.

Przyjęcie przez dyrekcję KOBiDZ strategii edukacyjnej na lata 2007-2011 pociągnęło za sobą realizację corocznie planowanych działań edukacyjnych, popularyzujących ideę ochrony zabytków kierowanych do trzech wyznaczonych grup docelowych. Niektóre z tych działań miały charakter projektowy, inne są stałymi działaniami cyklicznymi. Stopień realizacji zadań w każdym roku był uzależniony od dostępnych środków i zasobów kadrowych.

Omawiając wdrażanie strategii edukacyjnej KOBiDZ/NID nie można pominąć działań związanych z wdrożeniem i wykorzystaniem kluczowych narzędzi komunikacyjnych – instytucjonalnych stron

internetowych i portali społecznościowych (NID ma swoje profile na portalach Facebook i YouTube). W kontekście omawianej strategii edukacyjnej szczególnie wart omówienia jest portal internetowy NID. Portal uruchomiony w grudniu 2009 roku zastąpił wcześniej administrowaną przez KOBiDZ stronę, mającą wyłącznie charakter strony firmowej. Ponieważ portal był planowany jako ważne narzędzie wdrażania strategii edukacyjnej, jego funkcja komunikacyjna podporządkowana została celom wynikającym ze strategii. Głównym założeniem portalu uruchomionego pod domeną www.zabytek.pl było nie tylko informowanie o działaniach instytucji, ale także, a może przede wszystkim, dostarczanie informacji i wiedzy wszystkim zdefiniowanym w strategii grupom docelowym. Oprócz głównego portalu wiedzy o zabytkach NID administruje także stronami internetowymi dedykowanymi konkretnym projektom realizowanym przez instytucję. W celu uspołnienienia polityki informacyjnej wszystkie strony dedykowane poszczególnym projektom są powiązane bezpośrednimi linkami z podstawowym portalem NID. Wszystkie administrowane przez NID strony internetowe służą celom wynikającym ze strategii edukacyjnej. Informują o zasobie zabytkowym i jego wartościach, wyjaśniają zasady ochrony prawnej, administracyjnej oraz konserwatorskiej, wskazują na prawa i obowiązki właściciela i zarządcy różnych kategorii zabytków, pokazują dobre wzorce opieki nad zabytkami. Budują świadomość społeczną, wspierają niezbędną wiedzę właścicieli w prawidłowej opiece nad zabytkami, pomagają specjalistom w ich pracy, wskazując standardy.

Portal i strony internetowe oraz profile na Facebooku i YouTube to ważne narzędzia realizacji strategii edukacyjnej KOBiDZ/NID, ale stanowiące jedynie uzupełnienie i komunikacyjne zaplecze innych działań bezpośrednio wynikających z kierunków działań wyznaczonych przez strategię edukacyjną.

Działania edukacyjne kierowane do specjalistów

Do najważniejszych działań edukacyjnych, realizowanych po przyjęciu strategii edukacyjnej, kierowanych do pierwszej grupy docelowej – specjalistów, należy zaliczyć szkolenia służb mundurowych, bieżącą współpracę z wojewódzkimi urzędami ochrony zabytków

związaną z propagowaniem wypracowanych w KOBiDZ/NID standardów, publikowanie „Kuriera Konserwatorskiego”, wystąpienia przedstawicieli Ośrodka (a potem Instytutu) podczas kursów szkoleniowych i konferencji własnych, współorganizowanych oraz zewnętrznych związanych tematycznie z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, współprowadzenie z Instytutem Prahistorii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu studiów podyplomowych „Ochrona i zarządzanie dziedzictwem archeologicznym”. Istotnym działaniem podjętym przez KOBiDZ/NID w omawianym zakresie był projekt dofinansowany z Norweskiego Mechanizmu Finansowego „Legalny i nielegalny obrót dobrami kultury. Platforma badawczo-edukacyjna wymiany doświadczeń w dziedzinie zapobiegania przestępstwom przeciw dziedzictwu kulturowemu”. Projekt ten był realizowany we współpracy z norweskimi ABM-utwikling (w 2011 roku ABM-utwikling odpowiedzialny za nadzór nad muzeami i archiwami został włączony w strukturę Norsk Kulturråd) i Riksantikvaren oraz Centralnym Muzeum Morskim w 2010 i 2011 roku.

Nie sposób szczegółowo opisać wszystkich działań edukacyjnych kierowanych do specjalistów podejmowanych w ciągu ostatnich sześć lat przez KOBiDZ/NID. Warto jednak omówić bardziej szczegółowo chociaż jeden przykład.

Podstawą prawną do rozpoczęcia współpracy pomiędzy KOBiDZ a służbami mundurowymi były dwa porozumienia – Porozumienie z dnia 3 listopada 2004 roku pomiędzy Ministrem Finansów, Ministrem Kultury, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków (D.Urz. Komendy Głównej Policji nr 21 z 2004 r., poz. 135) oraz Porozumienie Generalnego Konserwatora Zabytków i Komendanta Głównego Policji z dnia 10 marca 2005 roku w sprawie współdziałania w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom (D.Urz. Komendy Głównej Policji nr 6 z 2005 r., poz. 29).

Jednostką organizacyjną istniejącą w strukturze pionu kryminalnego Policji zainteresowaną współpracą z KOBiDZ/NID był, powołany 25 czerwca 2007 roku w Komendzie Głównej Policji, Krajowy Zespół do Walki z Przestępczością przeciwko Dziedzictwu

Narodowemu, który na poziomie centralnym zajmuje się ochroną zabytków przed zagrożeniami wynikającymi z przestępczości. Rozpoczęta współpraca zaowocowała projektem szkoleniowym zrealizowanym wspólnie przez KOBiDZ i Krajowy Zespół w 2007 i 2008 roku. Projekt polegał na przeprowadzeniu czterech dwudniowych szkoleń dla koordynatorów zwalczania przestępczości przeciwko dziedzictwu narodowemu w komendach wojewódzkich Policji. Teren kraju został podzielony na cztery regiony. Dla każdego regionu przeprowadzono szkolenie odpowiednio w Gdańsku, Warszawie, Poznaniu i Krakowie. Tematyka szkoleń została opracowana w oparciu o zgłoszone zapotrzebowanie przez Krajowy Zespół i miała zwiększyć kompetencje funkcjonariuszy w zwalczaniu przestępczości przeciwko dziedzictwu archeologicznemu. Podczas szkoleń omawiane były przepisy karne związane z ochroną stanowisk archeologicznych i archeologicznych zabytków ruchomych, podstawy

archeologii uzasadniające konieczność ochrony stanowisk archeologicznych *in situ* i umożliwiające lokalizację stanowisk archeologicznych w terenie oraz rozpoznanie potencjalnych ruchomych zabytków archeologicznych. Policjanci podczas szkoleń, dzięki uprzejmości dyrektorów muzeów archeologicznych w Warszawie, Gdańsku, Krakowie i Poznaniu, mieli okazję gościć w muzeach i zobaczyć oraz dotknąć najbardziej typowych zabytków ruchomych przed i po konserwacji. Szkoleniom towarzyszyło przekazanie funkcjonariuszom Policji poradników zawierających przydatne w ich pracy informacje z zakresu prawnej i administracyjnej ochrony zabytków oraz archeologii. W kolejnych latach szkolenia policjantów miały charakter doraźny i wynikały z bieżących potrzeb poszczególnych jednostek wojewódzkich. Szkolenia Policji nie ograniczały się tylko do pionu kryminalnego. W 2011 roku w Rokosowie w województwie wielkopolskim przedstawiciele NID i Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we współpracy z Biurem Prewencji KGP przeprowadzili szkolenie dla funkcjonariuszy prewencji z komend wojewódzkich. Podczas szkolenia omówiono przepisy prawne regulujące ochronę i opiekę nad zabytkami, uzasadniano konieczność zachowania zabytków w jak najlepszym stanie, wskazano na możliwe zagrożenia zabytków.

1. Międzynarodowa konferencja „Legalny i nielegalny obrót dobrami kultury. Zapobieganie przestępstwom przeciw dziedzictwu kulturowemu” zorganizowana przez NID w 2011 r.

1. International conference “Legal and illicit trade with cultural heritage. Prevention of crime against cultural heritage” organised by NHPB in 2011

Policjanci mieli okazję wymienić się doświadczeniami i zaprezentować dobre wzorce działań prewencyjnych zapobiegających przestępczości przeciwko zabytkom.

Działania edukacyjne KOBiDZ/NID adresowane do służb mundurowych nie dotyczyły jedynie Policji. Porozumienie z dnia 3 listopada 2004 roku pomiędzy Ministrem Finansów, Ministrem Kultury, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej ułatwiło współpracę i umożliwiło prowadzenie działalności szkoleniowej także dla celników i funkcjonariuszy Straży Granicznej. Szkolenia celników odbywały się we współpracy z koordynatorami do spraw ochrony dóbr kultury w poszczególnych Izbach Celnich. Zakres tematyczny szkoleń został opracowany tak, aby uwrażliwić funkcjonariuszy Służby Celnej na problem przemytu pozyskanych w wyniku nielegalnych wykopalisk zabytków archeologicznych, a także zwiększyć ich kompetencję w zwalczaniu tego procederu. KOBiDZ/NID we współpracy z Komendą Główną Straży Granicznej prowadził także szkolenia dla funkcjonariuszy Straży Granicznej. Zakres szkoleń obejmował przede wszystkim zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa archeologicznego. Od 2007 roku pracownicy KOBiDZ/NID przeszkolili łącznie ponad 300 funkcjonariuszy różnych służb mundurowych.

Działania edukacyjne i promocyjne kierowane do właścicieli i zarządców zabytków

Działania wynikające z wdrażania strategii edukacyjnej, kierowane do właścicieli i zarządców zabytków koncentrowały się na współpracy z opiekunami miejsc światowego dziedzictwa i pomników historii. KOBiDZ/NID organizował konferencje i spotkania warsztatowe dające sposobność do wymiany wiedzy i doświadczeń pomiędzy właścicielami i zarządcami najważniejszych zabytków w Polsce. KOBiDZ podjął inicjatywę, której celem było rozpoczęcie budowy marki pomników historii. Opracowany na zlecenie KOBiDZ znak graficzny stał się podstawą kreowania spójnego dla terenu całego kraju wizerunku pomników historii, co może odgrywać niebagatelną rolę w rozwoju turystyki. Jednym z elementów spójnych ze strategią edukacyjną, adresowanych do opiekunów miejsc światowego dziedzictwa UNESCO, był projekt,

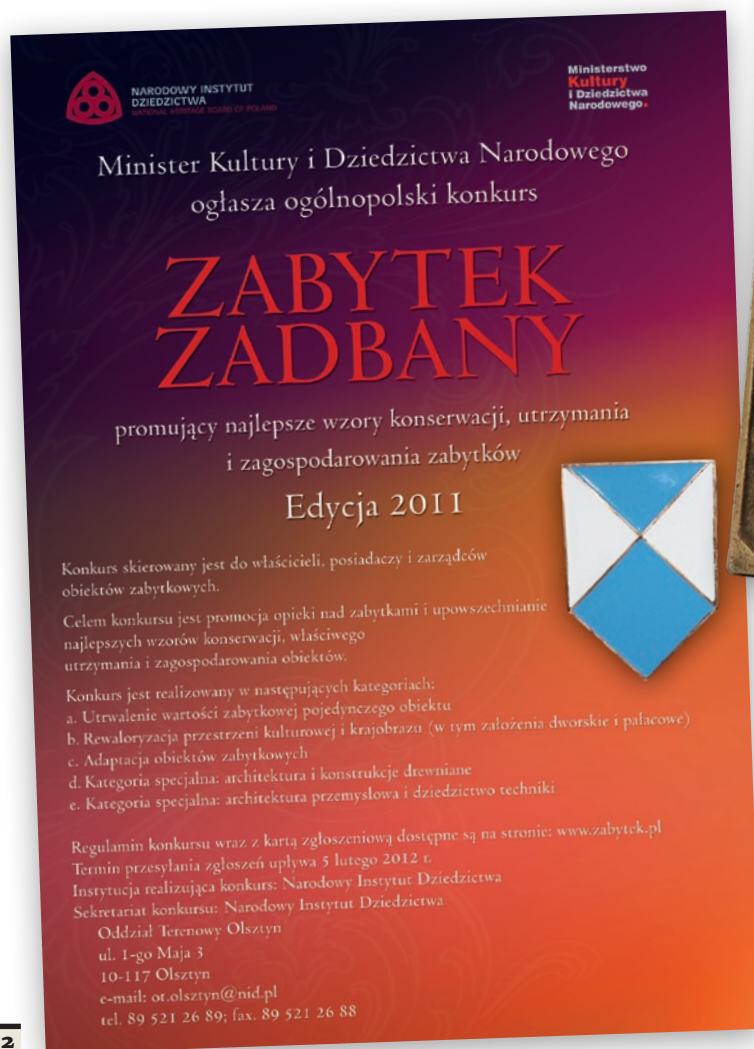
w którego realizację był zaangażowany KOBiDZ/NID, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Norweski Komitet Narodowy ICOMOS oraz Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Projekt „Dokształcenie systemów ochrony i zarządzania dóbr wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Opracowanie deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości i wskaźników monitoringu w oparciu o doświadczenia Norwegii i Polski” został dofinansowany z Norweskiego Mechanizmu Finansowego. W trakcie realizacji projektu zdefiniowano wartość i określono wskaźniki monitoringu dla poszczególnych dóbr i ich grup. Opracowane materiały mogą być wykorzystane do usprawnienia zarządzania, ochrony i monitoringu dóbr już wpisanych na Listę. Ponadto będą pomocne w przygotowywaniu dokumentacji nowych nominacji na Listę UNESCO. Wymieniając działania edukacyjne i promocyjne KOBiDZ/NID realizowane w celu wsparcia właścicieli i zarządców zabytków w lepszej opiece nad ich zabytkową własnością nie można pominąć konkursu „Zabytek Zadbane”.

Konkurs „Zabytek Zadbane” jest nadzorowany przez Generalnego Konserwatora Zabytków, jednak procedurę konkursową od 2011 roku prowadzi NID. Przejmując prowadzenie „Zabytku Zadbane” NID zaproponował kilka istotnych zmian w regulaminie i procedurze konkursowej. Celem tych zmian było przekształcenie konkursu tak, aby nie tylko nagradzać właścicieli wykonanych prac przy zabytkach, ale także promować opiekę nad zabytkami i propagować najlepsze wzorce konserwacji, utrzymania i zagospodarowania zabytków.

Zmiany regulaminu poszły w dwóch kierunkach. Przede wszystkim zmieniła się procedura oceny zgłaszanych do konkursu obiektów. Wprowadzona procedura wprowadza kilkuetapowy proces oceny. Na pierwszym etapie zgłoszenia są analizowane pod kątem spełniania warunków formalnych. Drugi etap oceny zakłada analizę ekspercką zgłaszanych do konkursu prac przy zabytkach pod kątem jakości dokumentacji projektowej oraz poziomu ich wykonania. Ocenie podlega zwłaszcza zachowanie integralności

2. Plakat informacyjny i nagroda w konkursie „Zabytek Zadbane”

2. Information poster and a prize in the competition “Well-Maintained Monument”

i zakres utrwalania autentyzmu substancji zabytkowej oraz stan obiektu po działaniach konserwatorskich czy adaptacyjnych. Trzecim etapem oceny zgłoszeń jest ostateczna decyzja jury, które po zapoznaniu się z wynikami analizy eksperckiej dokonuje wyboru nominowanych zgłoszeń i laureatów konkursu. Przyjęta procedura wnikliwej oceny zgłoszeń daje pewność, że laureaci konkursu oraz obiekty wyróżnione będą przykładami dobrych praktyk zastosowania w opiece nad zabytkami najwyższych standardów. Zmiana procedury oceny zgłoszeń powinna zaowocować wzmocnieniem marki „Zabytku Zadbane” jako obiektu, którego właściciel wdraża najwyższe standardy konserwatorskie w zarządzaniu swoją zabytkową własnością. Dzięki temu konkurs udowadnia, że standardy konserwatorskie mogą być zastosowane w praktyce i inspiruje kolejnych opiekunów do ich stosowania. Następna ważna zmiana regulaminu konkursu dotyczyła kategorii konkursowych. Zabytki do konkursu mogą być zgłaszane w jednej z trzech

głównych kategorii: utrwalenie wartości zabytkowej pojedynczego obiektu, rewitalizacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu, adaptacja obiektów zabytkowych, a także w kategoriach specjalnych. W edycji konkursu 2011 była przewidziana jedna kategoria specjalna – architektura drewniana, w edycji 2012 pojawiła się druga kategoria specjalna – architektura przemysłowa i dziedzictwo techniki. Kategorie konkursowe wiążą się z najważniejszymi aspektami

opieki nad zabytkami: zachowaniem autentyzmu zabytku jako jego najważniejszej wartości, ochroną nie tylko pojedynczego obiektu, ale całego krajobrazu kulturowego oraz zapewnieniem funkcji zabytku gwarantującej jego właściwe użytkowanie. Użytkowanie obiektu czyni go potrzebnym w świadomości społecznej i uzasadnia konieczność inwestycji zapewniających jego zachowanie. Kategorie specjalne co roku mają zwracać uwagę na kategorie zabytków wymagających szczególnej uwagi. Ostatnia z istotnych zmian procedury konkursowej dała prawo do zgłaszania obiektów do konkursu właścicielom i zarządom zabytków. Celem wprowadzenia tej zmiany było premiowanie świadomych właścicieli, którzy znają swoje prawa i obowiązki wynikające z tytułu posiadania zabytku i którym szczególnie zależy na użytkowaniu swojej własności zgodnie z najwyższymi standardami konserwatorskimi opieki nad zabytkami.

Po zorganizowaniu dwóch edycji konkursu w nowej formule można zaobserwować zwiększenie zainteresowania właścicieli zabytków. W edycji 2011, 23 z 51

wniosków zostało zgłoszonych bezpośrednio przez właścicieli, w kolejnym roku było takich zgłoszeń 30 przy takiej samej łącznej liczbie wniosków. Wzrost zanotowany w oparciu o dane tylko z dwóch edycji konkursu nie może być traktowany jako stała tendencja. Jeżeli jednak taki wzrost utrzyma się w kolejnych latach, to będzie on świadczył o wzmacniającej się marce „Zabytku Zadbanego” oraz o niewątpliwym sukcesie konkursu w osiąganiu wyznaczonego mu celu, tym samym potwierdzając trafność zaproponowanych przez NID i przyjętych przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego zmian w procedurze konkursowej.

Działania budujące świadomość społeczną

Do najważniejszych działań wynikających ze strategii edukacyjnej KOBiDZ/NID, których celem jest budowanie świadomości społecznej w zakresie konieczności zachowania zabytków i ochrony ich wartości, jest coroczne, ogólnopolskie koordynowanie Europejskich Dni Dziedzictwa. EDD jest wspólnym przedsięwzięciem Rady Europy i Komisji Europejskiej, największym w Europie projektem społecznym i edukacyjnym. Co roku, zawsze we wrześniu, pod szyldem EDD w całej Europie organizowanych jest tysiące wydarzeń kulturalnych. Właściciele miejsc

na co dzień zamkniętych udostępniają je do zwiedzania szerokiej publiczności. Przygotowywane są festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Głównym celem EDD jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypomnianie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Dzięki EDD przedstawiciele społeczności lokalnych, poznając zabytki z najbliższej okolicy, mają okazję obcować ze swoim regionalnym dziedzictwem kulturowym. EDD w Polsce organizowane są od 1993 roku. KOBiDZ/NID od wielu już lat jest ogólnopolskim koordynatorem Europejskich Dni Dziedzictwa w Polsce. Do głównych zadań Instytutu należy koordynacja regionalna, na

3. Inauguracja Europejskich Dni Dziedzictwa w 2011 r.
Fot. D. Bogacz

3. Inauguration of European Heritage Days in 2011.
Photo by D. Bogacz

4. Portal internetowy „Wolontariat na rzecz dziedzictwa” służy jako platforma informatyczna umożliwiająca wymianę informacji pomiędzy organizatorami wydarzeń związanych z dziedzictwem a wolontariuszami

4. NHBP's web portal "Wolontariat na rzecz dziedzictwa" (Voluntary Work for the Benefit of Heritage) serves as an IT platform for the exchange of information between organisers of heritage-related events and voluntary workers

poziomie wojewódzkim, polegająca między innymi na zachęcaniu i wspieraniu organizatorów wydarzeń kulturalnych promujących regionalne dziedzictwo do angażowania się w EDD. Instytut organizuje także ogólnopolską kampanię promocyjną EDD, zapewniając coraz większą rozpoznawalność marki Europejskich Dni Dziedzictwa w Polsce.

Innym ważnym działaniem rozpoczętym przez KOBiDZ i kontynuowanym przez NID, którego celem jest budowa świadomości społecznej w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, jest program „Wolontariat na rzecz dziedzictwa”. Projekt służy kilku celom i poprzez promowanie idei wolontariatu oraz animowanie zaangażowania społecznego buduje społeczeństwo obywatelskie. Wspierając konkretne działania, będące odpowiedzią na realne potrzeby zaniedbanych zabytków, skutecznie buduje świadomość konieczności ochrony zabytków. Uświadamia także młodemu pokoleniu przez zaangażowanie w praktyczne działania, że źródła do poznania ciekawej historii znajdują się wszędzie wokół nas. „Wolontariat na rzecz dziedzictwa” został zainspirowany francuskim ruchem Rempart.

Stworzony w 1966 roku. Rempart jest unią łączącą 170 organizacji *non-profit*, których misją jest promowanie ochrony dziedzictwa kulturowego. Unia daje sposobność wymiany doświadczeń uczestniczącym w niej podmiotom, jest źródłem standardów działania i wsparciem merytorycznym dla wszystkich chcących z niego skorzystać. Rempart daje możliwość wszystkim chcącym przyczynić się do ratowania dziedzictwa kulturowego na zasadach wolontariatu uczestniczenia w pracach konserwatorskich, remontowych i porządkowym realizowanych przy zabytkach. Unia wspiera też proces nauczania tradycyjnych rzemiosł, ułatwiając transmisję międzypokoleniową dziedzictwa niematerialnego.

„Wolontariat na rzecz dziedzictwa” w porównaniu z francuskim ruchem nie ma takiego rozmachu i tylu sukcesów. Trzeba jednak pamiętać, że projekt w KOBiDZ został zapoczątkowany w 2009 roku

i w porównaniu ze swoją francuską inspiracją jest programem bardzo młodym. Program został zainicjowany w 2009 roku organizacją dwóch obozów dla wolontariuszy. Pierwszy, o profilu konserwatorskim, został zorganizowany we współpracy z Fundacją Borussia w Puszczy Piskiej. Drugi, archeologiczny, został zorganizowany w Koniecpolu wspólnie z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. W pierwszym z obozów wzięło udział 20 wolontariuszy. Uczestniczyli oni w uporządkowaniu, uczytelnieniu i konser-

wacji porzuconych zabytkowych cmentarzy. W obozie archeologicznym wzięło udział 10 wolontariuszy, którzy pod kierunkiem kadry uniwersyteckiej, wspólnie ze studentami archeologii, uczestniczyli w pracach archeologicznych prowadzonych na terenie pałacu w Koniecpolu. W kolejnym roku KOBiDZ z powodzeniem wystąpił o dofinansowanie projektu ze środków MKiDN Edukacja+. Otrzymanie środków było bodźcem do zaplanowania rozwoju programu i wyznaczenia celów operacyjnych. Zgodnie z planem w ramach programu miała powstać i być udostępniona platforma wymiany wiedzy, doświadczeń, informacji i dobrych praktyk pomiędzy organizatorami projektów angażujących wolontariuszy w dziedzinie

ochrony dziedzictwa kulturowego. Platforma miała być także bazą standardów porządkujących działania wolontariackie i działania przy zabytkach. Narzędzie to miało być realnym wsparciem organizatorów takich działań, miało też promować i zachęcać wolontariuszy do udziału w projektach chroniących i zachowujących dziedzictwo. Jednocześnie program zakładał dofinansowanie projektów dla wolontariuszy chroniących zabytki. W dniach 25-26 listopada 2010 roku w Warszawie została zorganizowana konferencja dla organizacji pozarządowych, zaangażowanych w działania na rzecz dziedzictwa. Wzięli w niej udział przedstawiciele około 20 organizacji pozarządowych. W roli prelegentów wystąpili specjaliści na co dzień zajmujący się ochroną zabytków, a także wolontariatem. W czasie spotkania wspólnie pracowano nad określeniem metodyki działań wolontariackich na rzecz dziedzictwa. Określono między innymi zestaw standardów, jakie powinny one spełniać.

W 2010 roku KOBiDZ współorganizował lub współfinansował trzy obozy wolontariackie prowadzone przez organizacje pozarządowe (Fundacja Borussia, Stowarzyszenie Magurycz), na których ochotnicy z całego kraju porządkowali i konserwowali zabytkowe cmentarzyska. Obóz współorganizowany z Fundacją Borussia miał miejsce, tak jak rok wcześniej, na terenie Puszczy Piskiej, a dwa dalsze, organizowane przez Stowarzyszenie Magurycz, ze wsparciem finansowym KOBiDZ (środki pochodziły z programu Edukacja+) odbyły się w południowo-wschodniej Polsce. W sumie pracowało przy nich 44 młodych wolontariuszy.

Efektem ich pracy było uporządkowanie, uczyszczenie, konserwacja i remonty zabytkowych nekropoli. Ważnym efektem obozów było także uwrażliwienie młodych ludzi na tematykę ochrony dziedzictwa.

W kolejnym roku NID zorganizował wspólnie z Fundacją Borussia jeszcze jeden obóz dla wolontariuszy. Tym razem w porządkowaniu cmentarzy w Puszczy Piskiej brało udział 10 ochotników.

W maju 2011 roku uruchomiono stronę internetową „Wolontariat na rzecz dziedzictwa” (www.nid.pl/wolontariat), która służy wymianie informacji pomiędzy organizatorami projektów w zakresie ochrony

dziedzictwa a wolontariuszami, którzy chcieliby zaangażować się w ratowanie zabytków i ochronę dziedzictwa. Na stronie publikowane są również informacje o standardach obowiązujących w działaniach wolontariackich oraz o stanie prawnym, a także procedurach wynikających z prawno-administracyjnej ochrony zabytków. Na stronie zarejestrowało się około 30 organizacji pozarządowych i instytucji działających na rzecz dziedzictwa. Organizacje te zgłosiły na stronie 15 projektów przeznaczonych dla wolontariuszy. Za pośrednictwem strony organizatorzy zapraszali wolontariuszy do udziału w remoncie zabytkowego

5, 6. Wolontariusze porządkujący jeden z zaniedbanych cmentarzy na terenie Puszczy Piskiej

5, 6. Voluntary workers tidying up one of the neglected cemeteries in the Pisz Forest

7. Diagram przedstawiający wynik badań opinii społecznej dotyczącej przepisów prawa ochrony zabytków. Ponad połowa respondentów przyznaje się do nieznajomości prawa

7. A diagram presenting the result of a public opinion poll regarding legal regulations in the field of monument protection. More than half of respondents admit that they are not familiar with the law

wagonu-chłodni do przewozu piwa, kwerendzie źródeł dotyczących Ormian w Polsce, opiece nad żydowskimi cmentarzami.

Projekt „Wolontariat na rzecz dziedzictwa”, w miarę możliwości finansowych NID, będzie dalej rozwijany. Potrzebę jego realizacji uzasadnia fakt, że program ten idealnie wpisuje się w rządowe strategię. „Wolontariat na rzecz dziedzictwa” służy osiągnięciu drugiego celu operacyjnego Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, zdefiniowanego jako poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne, a tym samym jest spójny ze Strategią Rozwoju Kraju 2020.

Wdrażając strategię edukacyjną KOBiDZ/NID na lata 2007-2011, natrafiono na jeden ważny problem. Brak cyklicznie zbieranych i aktualizowanych danych dotyczących świadomości społecznej, stanu wiedzy właścicieli i zarządców zabytków w zakresie opieki nad ich własnością, a także efektywności funkcjonowania systemu ochrony zabytków uniemożliwia przeprowadzenie rzetelnej ewaluacji przyjętej strategii. Nie sposób jednoznacznie ocenić bezpośrednich efektów działań realizowanych w ramach strategii edukacyjnej. Próba rozwiązania tej niekorzystnej sytuacji było zlecenie przez NID badań opinii społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego i zabytków. Badania te zostały zrealizowane jako element projektu „Legalny i nielegalny obrót dobrami kultury. Platforma badawczo-edukacyjna wymiany doświadczeń w dziedzinie zapobiegania przestępstwom przeciw dziedzictwu kulturowemu”. Badanie to zostało przeprowadzone pod koniec 2011 roku, to jest w ostatnim roku przyjętej w 2007 roku strategii edukacyjnej KOBiDZ/NID. Co prawda badania te nie dają podstaw do oceny strategii edukacyjnej i wynikających z niej działań (brak zarejestrowanego stanu opinii społecznej przed rozpoczęciem wdrażania strategii uniemożliwia sprawdzenie, czy w wyniku podjętych działań nastąpiła korzystna zmiana w stanie świadomości i wiedzy dotyczącej dziedzictwa wśród obywateli, prawnych opiekunów zabytków i funkcjonariuszy systemu ochrony zabytków), ale tworzą pierwszy, modelowy obraz stanu świadomości społecznej w dziedzinie dziedzictwa i zabytków. Wyniki przeprowadzonego badania z pewnością przyczynią się do opracowania nowej strategii edukacyjnej i koniecznych korekt w wyznaczanych na kolejne lata kierunkach działań,

a jednocześnie umożliwią ocenę efektywności działań edukacyjnych i promujących ochronę zabytków, podejmowanych w przyszłości.

Badania opinii społecznej z jednej strony napawają optymizmem. Zdecydowana większość społeczeństwa (89% ankietowanych) uważa, że dziedzictwo pełni ważną rolę społeczną. Z drugiej jednak strony wyniki badania ujawniają niezbyt wysoką wiedzę Polaków na temat zasad ochrony dziedzictwa. Obywatele w nie-

7

wystarczającym stopniu znają prawno-administracyjny system ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Nie rozumieją też zasad ochrony zabytków, a przez to nie są w stanie właściwie ocenić, co się z zabytkami dzieje. Wyniki przeprowadzonych badań prowadzą nas nieuchronnie do uznania konieczności dalszych działań edukacyjnych, promujących najbardziej podstawowe zasady konserwatorskie oraz przepisy prawne stojące na straży zabytków i ich wartości. Potwierdza to także słuszność argumentów leżących u podstaw decyzji o funkcjonowaniu i priorytetach w działaniach Narodowego Instytutu Dziedzictwa. ■

Bartosz Skaldawski, ukończył studia w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, w Katedrze Antropologii Historycznej. Wykładowca na studiach podyplomowych Ochrona i Zarządzanie Dziedzictwem Archeologicznym organizowanych przez NID i UAM. Prowadził także działalność dydaktyczną w Wyższej Szkole Pedagogicznej – Towarzystwie Wiedzy Powszechnej w Warszawie. Współautor programów szkoleń służb mundurowych w zakresie zwalczania przestępczości przeciw dziedzictwu archeologicznemu realizowanych przez NID. Od 2001 r. zawodowo zaangażowany w edukację, promocję i ochronę dziedzictwa kulturowego. Od 2008 r. uczestniczy w pracach European Heritage Legal Forum. Od 2011 r. zastępca dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Nadzoruje pracę działów: Strategii Zarządzania Dziedzictwem, Digitalizacji Zabytków i Muzealiów oraz Edukacji o Dziedzictwie.

Przypisy

1 Nawet pobieżne odwiedzin stron internetowych brytyjskiego English Heritage czy norweskiego Riksantikvaren pokazują, że obie te instytucje priorytetowo traktują działania, których celem jest ciągły wzrost świadomości społecznej w zakresie roli i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dialog ze społeczeństwem, co skutkuje wzrostem uczestnictwa obywateli w procesie korzystania z wartości dziedzictwa i jego ochrony.

2 Choć od kilku lat widać wzrost środków z budżetu państwa przeznaczanych na ochronę zabytków, to kwota ta wciąż stanowi jedynie niewielką część realnych potrzeb. Niewątpliwą przewagą obecnego systemu w zakresie ochrony zabytków jest możliwość dywersyfikowania źródeł finansowania konserwacji i zachowania zabytków (budżet centralny, środki znajdujące się w dyspozycji samorządów, środki unijne, środki prywatnych właścicieli zabytków, środki gromadzone przez fundacje i stowarzyszenia).

Summary

Educational activity of the National Heritage Board of Poland

At the end of 2006, the Centre for the Protection of Archaeological Heritage and the National Centre for Research and Documentation of Monuments were merged, a new statute of the institution was prepared and the name "National Centre for Research and Documentation of Monuments" was retained. The statute reflected the new priority of the Centre's activity – education in its broad sense. The Law of 26 July 2003 on the protection and care of monuments extended the role of owners of monuments in the protection of monuments and their responsibility. The problem of the new legal system was the enforcement of legal provisions – a consequence of low social awareness of the role of cultural heritage for the nation and local communities. Paulina Florjanowicz, Deputy Director of NCRDM decided to prepare the educational strategy of the Centre for years 2007-2011. The analysis of the situation helped to find out the reasons of the present situation – years of neglect in the protection of monuments, the decentralisation of conservation services, the low awareness of rights and obligations of owners of monuments and the low level of social engagement in the preservation of the cultural heritage. The analysis distinguished between three target groups and aims of educational and popularisation activities. On 23 December 2010, the Minister of Culture and National Heritage signed an order regarding the change of the name and scope of activity of NCRDM, which was transformed into the National Heritage Board of Poland.

Changes created a strong basis for activities determined by the educational strategy and its adoption resulted in the performance of annually planned educational activities addressed to three groups. Activities were regular and cyclical or carried out as projects. Among important activities there were those involving the implementation or the use of the website of NHBP and social networking services. Activities addressed to specialists included training courses for uniformed services, co-operation with Voivodeship Offices for the Protection of Monuments and the propagation of standards of protection, the issuing of the *Kurier Konserwatorski* magazine, speeches delivered by employees of the Board at courses and conferences regarding the protection and care of monuments that were organised independently or jointly by the Board or any other entity.

Activities addressed to owners and administrators of monuments concerned co-operation with custodians of World Heritage sites and history monuments. NCRDM/NHBP organised conferences and workshop meetings that created opportunities to exchange knowledge and experiences. NCRDM started to build a brand of history monuments. The form of support of owners and administrators of monuments is the competition „Well Cared-For Monument” that has been organised by NHBP since 2011. The most important tasks of the educational strategy of NHBP include the co-ordination of European Heritage Days promoting regional cultural heritage (since 1993) and the conducting of the “Voluntary work for the benefit of heritage” programme (since 2009). According to public surveys regarding cultural heritage that were ordered at the end of 2011, 89% of respondents think that heritage plays an important social role, but the level of Poles' knowledge of the rules of its protection is low. This confirms the rightness of choice of priorities in NHBP's activities.